SUMARI

Pròleg 11

1. Orfeu o quan les pedres es van commoure 15
   - Quan els déus escoltaren 15
   - Del poder de la música 19
   - Virtut en compàs 23

2. Manual (no autoritzat) de dominació musical 27
   - Tres músiques per explicar 27
   - No miris enrere 30
   - La melodia infinita: neoplatònics i racionalisme medieval 34

3. El mite al divan: recepció moderna d'Orfeu 39
   - La modernitat i el viatge interior de l'artista 39
   - Freud i la sublimació en clau òrfica 43
   - El complex d'Orfeu o la defensa de l'art 47

4. Orfeu a l'escenari: música i control emocional 53
   - El mite en escena: de la tragèdia a la comunicació afectiva 54
   - Música i cinema: una ètica de la percepció emocional 60
   - El musical contemporani: pont entre òpera, teatre i cinema 63
   - Televisió, música i la reescriptura emocional del passat 66

5. De la música com a art a la música com a eina 71
Intel·ligència artificial i creació musical 72
De la inspiració a l'optimització: el gir algorísmic 76
El cant dels morts: clonació vocal i memòria simulada 81
Música com a dispositiu: entre el disseny emocional i el control 87

6. Orfeu? Música, ètica i intel·ligència artificial 91
Alteritat, viralitat i originalitat 92
L'Orfeu digital 98
De l'encantament al control: una ètica de la vulnerabilitat 106
Quatre ètiques, un sol gest 109

Bibliografia 113
Glossari 119
Agraïments 129

PRÒLEG

A la cançó *Ciència Ficció*, els Amics de les Arts imaginen un experiment tecnològic que permet esborrar els records per tornar a viure les emocions de la vida per primer cop, com si fossin noves. Hi ha un vers en concret: "Serà una altra vida, que viuré feliç, una mentida..." que planteja una paradoxa contemporània. Preferim una felicitat fabricada o una veritat que inclou, inevitablement, el dolor? Aquesta pregunta, vestida d'una ironia melancòlica, travessa tot aquest llibre. Fins a quin punt estem disposats a delegar la nostra vida emocional a un sistema que pot programar, editar o reinventar el que sentim?

La música, des de sempre, ha estat un pont entre la memòria i l'oblit. Escoltar sembla un gest banal, però és un acte profundament carregat d'història i intenció. Cada nota porta segles de cultura, de rituals, de lluites i de silencis. La música ha estat pregària i protesta, vincle i violència, esperança i opressió. Ens parla del que som, del que hem estat i del que podríem ser.

Però la música no és només bellesa, és poder. Un poder subtil, capaç de commoure, transformar o anestesiar. Des d'Orfeu, aquell músic que va desafiar la mort amb la seva lira, fins als algorismes que avui ens recomanen la cançó perfecta segons el nostre estat emocional, el fil conductor és el mateix. Com s'administra l'afecte a través del so. El mite d'Orfeu es reinventa avui dins servidors digitals. El nou Orfeu no baixa a l'inframon, sinó que habita el núvol. Canta sense cos, sense pausa, sense risc.

Vivim en una època en què escoltem més que mai, però potser també escoltem menys que mai. L'algorisme sap, abans que nosaltres, què necessitem. A vegades volem música per relaxar-nos després d'un llarg dia, per concentrar-nos, o simplement per oblidar. Tot això l'algorisme ho pot predir perfectament i ens fa suggerències de música basades en els nostres patrons d'escolta. Però què passa quan aquest procés s'automatitza? Què hi perdem? On queda la trobada inesperada, la dissonància que incomoda, el silenci que interpel·la? Què passa quan la música deixa de venir d'un altre, d'un cos viu, d'una intenció humana, d'una memòria encarnada, i es converteix en una simulació feta a mida?

Aquest text sorgeix d'aquesta inquietud, d'aquesta necessitat de repensar. Des del cant tribal fins als fragments virals, cada forma musical ha participat d'un relat històric, cultural i emocional que la tecnologia accelera però també transforma. Avui, davant la promesa d'una emoció programada, ens cal preguntar-nos què volem conservar, què volem transformar i què volem denunciar.

La reflexió presentada no és ni un rebuig tecnofòbic ni una elegia romàntica. És una invitació filosòfica a escoltar amb sentit. A crear amb responsabilitat. A posar en qüestió aquesta promesa d'eficiència emocional. Perquè potser allò que fa realment humana l'experiència musical és justament el que escapa al càlcul: la fragilitat, el silenci, l'errada, l'alteritat.

Els Amics de les Arts a *Ciència Ficció* ens ofereixen una imatge clara. Ens mostren la possibilitat de començar de nou, però a canvi d'una mentida. És temptador. Però potser el valor de la música, com el de la vida, rau justament a no poder ser viscuda dues vegades. A assumir que el dolor i la bellesa van plegats, i que l'escolta veritable comença quan deixem de voler-ho controlar tot.

La proposta és escoltar com Eurídice, sense saber del tot què vindrà, amb els sentits desperts i la voluntat oberta. Escoltar per transformar-se. Escoltar per recordar. Escoltar per resistir, no

per escapar del món, sinó per habitar-lo més a fons. Escoltar per no rendir-se a l'evidència fàcil, per defensar el dret al dubte, al matís, al silenci que incomoda. Escoltar, encara avui, com un gest de resistència davant la banalització del sentir.

1
ORFEU O QUAN LES PEDRES ES VAN COMMOURE

Quan els déus escoltaren

Tot comença amb una melodia. Una melodia tan bella que els animals s'aturen per escoltar-la. Els arbres es dobleguen per sentir-la. Les roques s'emocionen. I fins i tot les portes de la mort, impenetrables i silencioses, s'obren per deixar passar qui la interpreta.

El que succeeix a continuació desafia tota lògica coneguda. Per primer cop en la història de l'inframon, el temps es plega sobre si mateix i tot s'atura. Tàntal deixa córrer l'aigua que sempre se li escapava dels llavis, Sísif abandona la seva roca a mig pendent, les Danaides obliden, per un instant, els seus càntirs eternament foradats. Fins i tot les Fúries —implacables, incorruptibles, executores cegues de la justícia dels déus— senten com les llàgrimes els humitegen les galtes. La música d'Orfeu no es limita a commoure. La seva música suspèn l'ordre mateix del cosmos i desafia la mort en el seu propi territori. Això és el que ens proposa el mite d'Orfeu, un dels relats més fascinants i incansablement reinterpretats de tota la tradició clàssica, tan fecund per a la música com per a la filosofia o la literatura.

Com tots els grans mites fundacionals, aquesta història custodia almenys una veritat que el temps no ha sabut esborrar. D'aquelles veritats que, malgrat els mil·lennis transcorreguts, encara ens interpel·len avui. La música —i l'art, en el seu sentit més ampli— té la capacitat de travessar els límits ordinaris de l'ex-

periència humana. Orfeu és l'encarnació d'aquest misteri; no és només el mirall de la sensibilitat antiga envers la bellesa, sinó una metàfora viva de l'esperança, del dolor i del desig irrenunciable de redempció. La seva història, resistent a segles de transformacions culturals, continua obrint finestres cap a allò immutable, cap a allò que ens defineix, en el fons, com a éssers humans.

S'ha escrit molt sobre Orfeu, però, per al bé de l'argument, convé recordar breument el mite, encara que probablement és de sobres conegut. Orfeu és una figura complexa de la mitologia grega, el músic per excel·lència, dotat d'un poder gairebé sobrenatural, el poder de fascinar, encisar i sotmetre tota mena d'éssers i elements de la natura mitjançant la bellesa incomparable del seu cant. Segons la tradició més estesa, era fill de la musa Cal·líope i del déu Apol·lo, origen que explicaria tant el seu talent excepcional com el seu vincle indestriable amb la lira. Altres fonts, però, el fan fill d'Èagre, rei de Tràcia. Al seu voltant s'hi teixeix un llinatge mític poblat de noms com Linos, Museu, Tàmiris, Himeneu i Eumolp, i fins i tot s'ha intentat traçar-hi una connexió amb Homer.

Les llegendes que envolten Orfeu, però, no dibuixen un relat unitari, sinó un mosaic d'episodis dispersos, sovint contradictoris entre si. Alguns antropòlegs hi han volgut veure la petjada d'una antiga figura xamànica universal —aquella que davalla al món dels morts i en retorna amb vida—, un arquetip que podria haver germinat, de manera paral·lela i independent, en cultures ben allunyades entre si.

Trobem Orfeu entre els primers testimonis de la literatura com aquella figura heroica en l'expedició dels argonautes que acompanya Jàson. Segons Apol·loni de Rodes, autor de *Les Argonàutiques*, Orfeu té un paper fonamental gràcies a la seva música, ja que és capaç de contrarrestar el cant mortal de les Sirenes i de protegir així els mariners del seu encanteri i també d'animar els remers amb el ritme de la seva lira. Aquesta faceta d'Orfeu com a músic-guia, protector i inspirador reforça la seva imatge de mediador entre el món racional dels humans i les forces caòtiques de la natura.

Tanmateix, l'episodi més conegut i perdurable del mite, aquell que ha travessat els segles amb més força que cap altre, és el descens al món dels morts a la recerca de la seva estimada Eurídice, morta arran de la mossegada d'una serp. Aquest passatge, anomenat *catàbasi*, ens ha arribat a través d'autors com Ovidi (a les *Metamorfosis*, Llibre X) i Virgili (a les *Geòrgiques*, Llibre IV). Orfeu, desfet pel dolor, s'atreveix a franquejar les portes de l'inframon i, amb el seu cant i la seva lira, arriba a commoure els mateixos senyors dels morts, Hades i Persèfone. Vençuts per la bellesa d'aquella música, li concedeixen una gràcia insòlita. Podrà endur-se Eurídice de nou cap al món dels vius, amb una única condició: no girar-se a mirar-la fins que tots dos hagin deixat definitivament enrere les ombres de l'inframon.

Però el relat vira cap a la tragèdia just quan la sortida ja és a l'abast. Incapaç de resistir el dubte, Orfeu es gira per assegurar-se que Eurídice encara el segueix. Aquell instant —d'inseguretat, de fragilitat davant la incertesa, de por disfressada d'amor— condemna la seva estimada a romandre per sempre a l'inframon. No estranya, doncs, que aquesta escena s'hagi convertit en una de les imatges més potents de tot el llegat simbòlic d'Occident. S'hi condensa una meditació sobre la pèrdua i la confiança, sobre el límit tènue entre la vida i la mort, i sobre el poder de l'art davant un destí que, per bell que sigui el cant, no sempre es deixa vèncer.

Amb el pas del temps, la figura d'Orfeu va transcendir la del simple músic encantador per esdevenir una figura amb profundes connotacions religioses i filosòfiques. Algunes tradicions l'identifiquen com un savi iniciàtic, que hauria viatjat a Egipte per accedir a coneixements mistèrics i rituals vinculats als cultes de Dionís. Aquesta dimensió espiritual d'Orfeu el converteix en una mena de pont entre la música, la religió i l'experiència del sagrat, especialment en el context de l'orfisme, un corrent religiós i filosòfic que porta el seu nom i que destaca la purificació de l'ànima a través del coneixement i la pràctica ritual.

Aquesta mateixa espiritualització, però, també desemboca en el seu final tràgic. Segons Ovidi (*Metamorfosis*, Llibre XI), Orfeu és esquarterat per les Mènades, les seguidores de Dionís, enfurismades per la seva actitud ascètica[1] i pel fet de rebutjar el culte dionisíac tradicional. Altres tradicions literàries potser menys conegudes proposen variants alternatives: en una, és fulminat per Zeus per haver revelat misteris prohibits; en una altra, incapaç de suportar la pèrdua definitiva d'Eurídice, decideix posar fi a la seva vida.

Amb tot, la llegenda no s'acaba amb la seva mort. El seu cap, separat del cos però inseparable de la seva lira (coses dels grecs), continua cantant mentre flota pel riu Hebros fins a l'illa de Lesbos, on, segons la tradició, continua oferint oracles des del temple de Dionís. La seva lira, símbol per antonomàsia de la música, és consagrada a Apol·lo, déu de l'harmonia i de la llum. Aquesta imatge final d'Orfeu, desmembrat però encara sense perdre el do de la música, posa de manifest la dimensió transcendent de la seva figura: el cos és finit, però la música és eterna, i amb ella, el missatge de caràcter espiritual o transcendent persisteix més enllà del temps i la carn.

La figura d'Orfeu ha estat reinterpretada contínuament al llarg dels segles i ha adoptat diferents significats segons els contextos filosòfics, religiosos, artístics i culturals. Inicialment, Orfeu era símbol del poder de la música com a instrument per influir en la natura i en els éssers humans, però també com a metàfora dels límits del control humà davant del destí i la irracionalitat, com

1. El terme *ascètic* fa referència a una actitud de renúncia i autodisciplina, basada en la contenció dels plaers sensorials i corporals amb l'objectiu d'assolir la puresa espiritual. En el cas d'Orfeu, aquesta actitud es manifesta en el rebuig del vi, de l'excés i dels ritus orgiàstics propis del culte dionisíac, en favor d'una vida de recolliment coherent amb els principis de l'orfisme, corrent que predicava la purificació de l'ànima. Aquest contrast explicaria, en la lectura mítica, la fúria de les Mènades: no només Orfeu s'allunya dels seus ritus, sinó que la seva pròpia conducta esdevé una crítica implícita al desenfrenament que elles representen.

s'observa en textos com *El convit* de Plató. Val a dir, però, que a l'antiga Grècia bona part de les idees, dels mites i de les històries que ens han arribat eren un recull d'allò que ja es transmetia oralment des de feia temps, i que gràcies a aquests autors va quedar per escrit i ara en podem gaudir.

Del poder de la música

Què vol dir realment que la música sigui poderosa? Està clar que costa de creure que una fusa es passegi amb els calçotets per fora i una capa a conjunt. El poder de la música és alguna cosa molt més subtil i, alhora, més penetrant. Una melodia, un ritme, una harmonia que, combinats, poden canviar el nostre estat d'ànim, fer-nos recordar o oblidar, unir-nos o dividir-nos. Des del seu origen mític fins a les seves formes més contemporànies, la música ha estat molt més que un art decoratiu o un simple entreteniment. Ha estat, i continua essent, una eina d'influència sobre els individus i les societats.

Però podem continuar pensant en la música com una experiència merament estètica? No hauríem de preguntar-nos per la seva dimensió ètica, és a dir, pel tipus de relació que estableix amb qui escolta i amb el món que habitem? Si la música té la capacitat d'afectar els nostres estats d'ànim, de modificar la nostra percepció del temps, de generar actituds o comportaments col·lectius, de quina manera hem de pensar el seu impacte?

La pregunta per una ètica de la música no és una extravagància acadèmica. Té conseqüències directes sobre l'educació, sobre la política, sobre la cultura i, molt especialment avui, sobre la tecnologia. En un món on la música és omnipresent, des de les botigues fins als auriculars personals, des dels rituals religiosos fins a les campanyes publicitàries, resulta urgent repensar quins valors hi circulen, quins interessos la travessen i com es configura l'experiència sonora en les nostres vides.

Aquesta obra ha estat guanyadora del 42è Premi d'Assaig Josep Vallverdú 2025,
convocat per l'Ajuntament de Lleida i l'Institut d'Estudis Ilerdencs
de la Diputació de Lleida i atorgat per un jurat format per Ignasi Aldomà,
Anna Ballbona, Gabriella Gavagnin, Joan Roig i Ramon Sistac,
que actuà com a secretari.

© del text: Rafel Jaume i Venys, 2026
© d'aquesta edició: Pagès editors, S L, 2026
Sant Salvador, 8 - 25005 Lleida
editorial@pageseditors.cat
www.pageseditors.cat
Primera edició: novembre de 2026
ISBN: 978-84-1303-750-9
DL: L 856-2026
Imprès a Arts Gràfiques Bobalà, S L
www.bobala.cat

imprès a **lleida**

Paper certificat pel Forest Stewardship Council®

MIXT
Paper | Donant suport a la silvicultura responsable
FSC® C208796

Qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra només es pot fer amb l'autorització dels seus titulars, llevat de l'excepció prevista per la llei. Adreceu-vos a CEDRO (Centro Español de Derechos Reprográficos, *www.cedro.org*) si necessiteu fotocopiar, escanejar o fer còpies digitals de fragments d'aquesta obra.